

Jaunų bedarbių vyrų vyriškumas, (ne)pripažinimas, socialinė atskirtis

ARTŪRAS TEREŠKINAS

Vytauto Didžiojo universitetas

Saotrauka. *Analizuojant pusiau struktūruotus interviu su jaunais bedarbiais vyrais¹ siekiama parodyti, kaip, viena vertus, buvimas bedarbiu vyru skatina socialinę atskirtį ir izoliaciją, kita vertus, kaip prisirišimas prie normatyvinio vyriškumo veikia jų atskirties mastą ir intensyvumą. Pagal savo požiūrį į vyriškumą, darbo vaidmenį ir šeiminių gyvenimo supratimą 18 tyrime dalyvavusių vyrų suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji didžiausia grupė, sąlygiškai pavadinta „toksiškai normatyvūs vyrai“, buvo aistringai prisirišusi prie hegemoninio vyriškumo normos. Būti vyru jiems reiškė pirmiausia būti šeimos maitintoju, dirbančiu subjektu, kurio ekonominė sėkmė lemia ir pasitenkinimą asmeniniais santykiais. Šiems vyrams svarbiausia buvo išlikti ištikimiems vyriškumo versijai, kuri leidžia palaikyti orumo ir pripažinimo iliuziją. Antroji informantų grupė, pavadinta „akligatvio vyrais“, kurių dauguma turėjo tik vidurinę išsilavinimą ir atsitiktinio nelegalaus darbo patirtį, nelaikė šeimos maitintojo vaidmens ir darbo savo vyriškos tapatybės dominante. Šiems vyrams darbas – tik vartojimo poreikių patenkinimo garantas, todėl jie nekūrė aiškesnių strategijų, kurios remtųsi pripažinimo troškimu. Nors ir dalyvaudami galios, kuri vienus vyriškus subjektus padaro vertingus, o kitus nuvertina, lauke, šie vyrai savo abejingumu apmokamu darbu parentai tapatybei iš dalies kvestionavo vyraujančias lyčių normas. Paradoksalu, kad dėl savo beatodairiško prisirišimo prie normatyvinio vyriškumo pirmosios grupės informantai artikuliuavo stipresnę socialinės atskirties pojūtį negu „akligatvio vyrai“.*

Raktažodžiai: *vyriškumas, pripažinimas, nedarbas, vyriškumo normos, socialinė atskirtis.*

Keywords: *masculinity, recognition, unemployment, masculinity norms, social exclusion.*

Įvadas

Lytis kaip socialinės atskirties dimensija tyrimuose, atliktuose Lietuvoje, dažniausiai siejama su moterimis (Maslauskaitė, Baublytė 2012; Maslauskaitė 2014; Purvaneckas, Purvaneckienė 2001): analizuojama vyrų prievarta prieš moteris (Purvaneckienė 1999; Tamutienė 2012), prievartos prieš moteris ir jų gyvenimo kokybės santykis (Tamutienė 2011), moterų diskriminacija darbo rinkoje (Kanopienė 1998 ir 1999), moterų stereotipizavimas žiniasklaidoje

¹ Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę. Projektas „Socialinė atskirtis ir socialinis dalyvavimas pokyčių Lietuvoje“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-045).

(Tereškinas 2004) ir pan. Šie tyrimai rodo, kad buvimas moterimi kelia socialinės atskirties ir diskriminacijos riziką. Apie tai, kad priklausymas tam tikrai socialinei vyrų grupei taip pat gali būti socialinės atskirties rizikos veiksnys, rašyta gerokai mažiau. Tyrinėtas tik darbininkų vyrų, pagyvenusių vyrų, kaimo vyrų, homoseksualių ir biseksualių vyrų socialinis kentėjimas (Tereškinas 2011 ir 2012). Analizuotas socialinę riziką patiriančių grupių vyriškumas ir jų išgyvenimo strategijos (Piškinaitė-Kazlauskienė 2001; Tereškinas 2011a; Šėporaitytė, Tereškinas 2008; Tereškinas, Dryžaitė 2009; Tereškinas, Petkevičiūtė 2013). Iš šių negausių studijų matyti, kad vyriškumas, kaip ir moteriškumas, vienaip ar kitaip prisideda prie socialinės atskirties rizikos veiksnių. Be abejo, visi šie tyrimai taip pat aiškiai demonstruoja, kad vyriškumas neatskiriamas nuo klasės, socialinės padėties, amžiaus, užimtumo pobūdžio, lytinės orientacijos ir kitų faktorių. Vieno ar kelių veiksnių derinys dažnai ir lemia tai, kad vyrai patenka į socialinę atskirtį, kuri susijusi ne tik su posovietinės ekonomikos pokyčiais, bet ir pilietinio dalyvavimo, tolerancijos ir pagarbos žmogaus teisėms stoka šalyje. Pasak pastarųjų metų tyrimų, netgi tie vyrai, kurie paprastai nepriskiriami socialinės rizikos grupėms, pavyzdžiui, jauni vyrai, turintys aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą, susiduria su didėjančiu nedarbu, nesaugumu darbo rinkoje, mažėjančiais atlyginimais ir ekonomine marginalizacija (Bučaitė-Vilkė 2014; Tereškinas 2014). Lietuva apskritai pasižymi gana aukštu jaunų žmonių, ypač vyrų, nedarbo lygiu. 2012 m. nedarbo lygis tarp 15–25 metų žmonių siekė 21,9 proc., bet sumažėjo 1,5 proc., lyginant su bendru 28 ES šalių vidurkiu, kuris buvo 23,4 proc. (Eurostat 2013). Bendras vyrų nedarbo lygis šalyje yra aukštesnis nei moterų. 2013 m. bendras vyrų nedarbo lygis siekė 18 proc. ir buvo 5 proc. didesnis nei moterų nedarbo lygis (Lietuvos statistikos departamentas 2014).

Analizuojant vyriškumo ir socialinės atskirties santykį, neišvengiamai tenka kalbėti apie tai, kokios normos apibrėžia vyrišką subjektą. Pirmiausia vyriškumas kaip mechanizmas, kuriantis vyrus, istoriškai neatskiriamas nuo apmokamo darbo ir šeiminio gyvenimo, kurį šis darbas įgalina. Darbas ir šeima laikomi hegemoninio ir visuotinai priimtino vyriško gyvenimo pagrindinėmis sudedamosiomis dalimis, t. y. tapti tikru vyrų reiškia turėti stabilų darbą ir sukurti savo šeimą. Itin svarbus vyrui yra apmokamas darbas, esantis neatskiriama vyriškosios tapatybės dalis. Jeffo Hearn'o nuomone, toks darbas yra galios šaltinis, esminis gyvenimo interesas, priemonė kurti tapatybę ir kartu rūpesčio bei nerimo priežastis (Hearn 2001, 11). Tačiau ir būdamas esminis gyvenimo interesas, šiuolaikinėse visuomenėse darbas kelia nemažą rūpestį dėl padidėjusių profesinių pasirinkimų ir įvairėjančių dirbančiųjų tapatybių, kurios prarado aiškius standartus, ką reiškia būti „geru darbuotoju“ ir kokiomis profesinio gyvenimo trajektorijomis privalu sekti norint juo tapti. Postfordistinio darbo rinkose vis labiau orientuojamasi į lankstų, autonomišką, motyvuotą, profesionalų žinių industrijos darbuotoją (Weil et al. 2005, 89).

Paradoksalu ir tai, kad, nepaisant reikšmių ir vertybių, siejamų su darbu ir dirbančiųjų tapatybėmis, kaitos, apmokamas darbas ir šeimos maitintojo

vaidmuo iki šiol išlieka hegemoninio vyriškumo ir vyriškos tapatybės šerdimi. Kaip rodo užsienio ir Lietuvos tyrimai, vyrui įgyvendinti savo vyriškumą reiškia turėti darbą, uždirbti, gebėti aprūpinti save ir savo šeimą, t. y. užtikrinti bent minimalią materialinę gerovę (Connell 2005; McDonald 1997 ir 1998; Tereškinas 2011). Jeigu šito neįstengiama pasiekti, vyrai jaučiasi nevykėliais, jų pasitikėjimas sugniuždomas. Ieškodami alternatyvių būdų patvirtinti vyriškumą, jie ima smurtauti, demonstruoti nevaržomą bravadą ar nusikalsti. Vyrai, praradę darbą, dažnai patiria savo lyties tapatybės krizę. Ribotos galimybės surasti tinkamą darbą, kurios trukdo vyrams prisitaikyti prie priimtino vyriškumo, kelia nusivylimą ir neviltį.

Šiame straipsnyje aptariamas socioekonomiškai įvairios jaunų 23–39 metų vyrų grupės vyriškumas, kuris siejamas su platesniais pripažinimo (Butler 2004 ir 2009; Butler, Athanasiou 2013), galios (Foucault 1980) ir socialinės atskirties (Saraceno 2001) klausimais. Analizuojant pusiau struktūruotus interviu su jaunais bedarbiais vyrais siekiama parodyti, kaip, viena vertus, buvimas bedarbiu vyrų skatina socialinę atskirtį ir izoliaciją, kita vertus, kaip prisirišimas prie normatyvinio vyriškumo veikia jų atskirties mastą ir intensyvumą. Kokių mastu buvimas bedarbiu vyrų yra susijęs su socialinės atskirties, laikomos procesu ir būkle, kurioje individui neprieinamas minimalus gyvenimo kokybės ar „gero gyvenimo“ standartas, rizika? Koks yra tiriamų vyrų atsakas į nedarbą ir bedarbio statusą? Kokią vyrišką tapatybę bedarbiai vyrai stengiasi patvirtinti ir atgaminti?

Visi šie klausimai verčia svarstyti socialinio normatyvumo, galios ir vyriškumo kaip kasdienės praktikos santykio klausimus. Pirmame teoriniame straipsnio skyriuje analizuojama vyriškumo ryšio su pripažinimu, normatyvumu ir socialine atskirtimi problema. Antrame metodologiniame skyriuje aptariami tyrime dalyvavę informantai, interviu atlikimo ypatumai ir tyrime taikyta kokybinio tyrimo specifika. Trečiame skyriuje analizuojami pusiau struktūruoti interviu su jaunais bedarbiais vyrais. Jame pagal požiūrį į darbo vaidmenį, vyriškumo normas ir pripažinimą išskiriamos dvi vyrų grupės. Būtina pabrėžti, kad socialinę atskirtį patiriantys jauni vyrai ir jų vyriškumas išlieka ne itin tyrinėta tema Lietuvoje.

Konstruojant vyrišką subjektą: normatyvumas, pripažinimas, socialinė atskirtis

Pagal plačiai įsitvirtinusių tyrimų tradiciją (Carrigan, Connell, Lee 1985; Connell 1987; Adams, Savran 2002; Jagger 2008), lytis laikytina veiksmu, nes būti vyru ar moterimi reiškia atlikti socialiai priimtina ir ilgalaikį vaidinimą, kuriuo atgaminamos socialiai nusistovėjusios lyčių reikšmės. Lyties kaip veiksmo teoretikė Judith Butler sieja lytį su geismu, o geismą su pripažinimu. Ką tai reiškia? Pirmiausia tai, kad socialinės normos, apibrėžiančios mūsų egzistenciją, implikuoja ir geismus, kurie kyla ne iš mūsų pačių, bet yra socialiai

formuojami. Sekdama Hegelio filosofine tradicija, ši amerikiečių analitikė teigia, kad geisti visada reiškia geisti pripažinimo, nes tik pripažinimas apibrėžia mus kaip socialiai gyvybingas būtybes (Butler 2004, 1–2).

Tęsiant šios teoretikės mintį, galima manyti, kad siekdamas būti pripažintas vyras privalo save atgaminti kaip subjektą, kuris atitinka vyraujančias socialines normas. Tačiau pripažinimas nėra tolygus savęs apibrėžimui ir apsisprendimui; veikiau subjektas yra priklausomas nuo sąvokų ir normų, kurios neišvengiamos ir kurių negalima pasirinkti (Butler, Athanasiou 2013, 79). Kita vertus, nors normos, kurias privalome kasdien įgyvendinti, laisvai nepasirenkamos, klaidinga būtų laikyti jų poveikį išimtinai deterministiniu. Pirma, normatyvinės schemos gali viena kitai prieštarauti priklausomai nuo platesnių galios procesų, kurie jas arba įcentrina, arba sunaikina. Dėl to egzistuoja individų ir gyvenimų, kurie nėra iki galo atpažįstami ar pripažįstami kaip tikri (Butler 2009, 4). Antra, normas individai įgyvendina save patvirtindami ir siekdami pripažinimo. Vyriski subjektai tai daro kasdien (per)cituodami vyriškumo normas, kurios gali būti iškreiptos šio proceso metu. Trečia, vyriškumo normos retai kada yra atvirai išreikštos, kasdienėse vyrų ir moterų socialinėse praktikose jas galima tik numanyti (Butler 2004, 41–48). Aiškiausiai normos regimos tik jų pačių sukuriamuose padariniuose, šiuo atveju socialiai pripažįstamuose arba nepripažįstamuose vyruose ir jų elgsenos ypatumuose.

Kartodamas geismus, kūniškus gestus ir normas, kurie jam yra primesti, bet kurie sudaro vadinamąją vyriškumo esmę, vyras sukuria save. Šį nuolatinį atkartojimo procesą palaiko ne tik individualus troškimas būti pripažintam, bet ir indokrinacijos kupini visuomenėje vyraujantys lyčių diskursai. Be to, vyriško subjekto kūrimas nėra vienkartinis veiksmas, tai veikiau tęstinis „ritualinio pasikartojimo“ procesas (Jagger 2008, 35–36). Normos ir normatyviniai suvaržymai, įkūnijantys galios santykius, kartu atspindi istorines lyčių normų sancaupas ir jų kaitą. Atsižvelgdami į jas vyrai ir konstruoja save tapdami reguliacinių idealų, kurie lemia tai, ar jie laikomi įmanomais ar neįmanomais vyriškais subjektais, objektu (Butler, Athanasiou 2013, 67). Todėl analizuojant vyriškumo ir socialinės atskirties santykį, itin svarbus atrodo vyriško subjekto pripažinimo ar nepripažinimo apibrėžtame socialiniame lauke klausimas.

Pasak Athenos Athanasiou, „pripažinimas yra aparatas, kuriuo subjektai diskursyviai kuriami kaip žmogiški (arba nežmogiški, subžmogiški, ne tokie žmogiški), naudojantis tokiomis normatyvinėmis ir disciplininėmis sąvokomis kaip lytis, seksualumas, rasė ir klasė“ (Butler, Athanasiou 2013, 90). Lytis yra viena iš svarbiausių normatyvinių pripažinimo sąvokų, kurios konstruoja vertingą vyrišką subjektą, vienas vyriškas tapatybes paversdama galimomis ir oriomis, kitas nurašydama į vyriškumo normų užribį.

Panašiai kaip ir pripažinimą, lytį irgi galima laikyti aparatu, kuris gamina ir normalizuoja tai, kas laikoma vyriška ir moteriška, plačiame „tarpinių hormoninių, chromosominių, psichinių ir performatyvių formų, kurias lytis įgauna“, kontekste (Butler 2004, 42). Lytis tik tada tampa norma, kai ją tam

tikru mastu įkūnija specifinis socialinis veikėjas. Tačiau lytis turi išskirtinį reguliacinį ir disciplininį režimą, kuriame iš anksto natūralizuojama hegemoninė opozicija tarp vyrų ir moterų, dažnai atimanti iš subjektų galimybę mąstyti apie šios opozicijos dekonstravimą (Butler 2004, 42). Šio režimo galia yra ribojanti ir akivaizdžiai disciplinuojanti vyrus ir moteris.

Reguliaciniai disciplininiai režimai arba, Beverly Skeggs žodžiais (Skeggs 2011), vertės režimai, lemiantys, kad vieni vyriški subjektai suvokiami kaip tikri, kiti kaip netikri vyrai, verčia vienus tvirtai laikytis vyriškumo normų, o kitus jas griauti siekiant tapti alternatyviais „tikraisiais“, kurie būtų atpažįstami ir pripažįstami. Tačiau vyriškumo tyrinėtojai yra dokumentavę ne vieną atvejį, kai protestuojant prieš šiuos vertės režimus ir griauinant vyriškumo normas, jos tik dar labiau hiperbolizuojamos, o vertės režimai lieka nepakitę (Broude 1990; Messerschmidt 1993 ir 1999; Connell 2000). Protestuojantys vyrai vis tiek lieka nepripažinti arba jie pripažįstami tik siaurose socialiai marginalizuotose grupuotėse.

Britų sociologė B. Skeggs sieja pripažinimą su pagarba ir diferencijuoja abu šiuos reiškinius klasiniu požiūriu. Jos nuomone, kiekviena klasė ir net tos pačios klasės vyrai ir moterys remiasi skirtingais pagarbos ir pripažinimo kriterijais. Klasiniu pagrindu grįstos ir vyriškumo kaip kultūrinių vertybių ir praktikų formos (Skeggs 2004, 99–103). Pavyzdžiui, darbininkų klasės vyrams pagarba remiasi jų gebėjimu atlikti fizinį darbą, jie pabrėžia tokius vyriškumo bruožus kaip fizinė stiprybė, fizinis ir seksualinis pajėgumas (Connell 2005; Heron 2006; Archer, Pratt, Phillips 2001). Vidurinės klasės vyrai mažiau koncentruojasi prie galingo ir fiziškai išvermingo vyro kūno, labiau sieja savo vyriškumą su individualia atsakomybe, racionaliu pasirinkimu ir gebėjimu kontroliuoti savo gyvenimą. Šios klasės vyrų praktikos ir vertybės vyrauja šiuolaikinėse Vakarų visuomenėse, todėl, B. Skeggs manymu, „refleksyvus, verslus, individualizuojantis, racionalus, protezinis arba egoistinis aš“ (Skeggs 2011, 496) sudaro normatyvinio subjekto šerdį. Pokomunistinėje Europoje šiuos vertės subjektus arba vertės vyrus, kurių svarbiausi bruožai yra polinkis dirbti, pinigų troškimas ir kartu perteklinis vartojimas kaip asmens matas, reklamuoja popkultūra, politinė retorika, vyriausybės politika ir akademinis diskursas kaip „normatyvinius, gerus ir tinkamus“ (Skeggs 2011, 502). Todėl būti tokiu vyru pirmiausia reiškia turėti darbą, uždirbti ir gebėti vartoti taip, kad atskleistum savo statusą. Sekant B. Skeggs (2011), galima teigti, kad įsivaizdavimas, kas yra vertingas subjektas arba vertės vyras, kaip tik ir verčia vyrus priimti „privalomą“ vyriškumą. Ypač tai akivaizdu valstybėse, kurios iš naujo permašto ir perkonstruoja individo bei asmenybės sąvokas.

Tie vyriški subjektai, kurie laikomi „neturinčiais vertės“, t. y. nepatenkančiais į normatyvinius vyriškumo rėmus, patiria socialinės atskirties ir izoliacijos riziką. Ji nebūtinai pasireiškia kaip materialinių išteklių trūkumas, labiau kaip socialinių teisių, socialinio dalyvavimo ir kultūrinės bei normatyvios integracijos stoka. Ši atskirtis vyrams kelia nerimą, nepasitenkinimą ir bejėgystę. Ji

gali veikti nuolatinį nepasitenkinimą gyvenimu, nesugebėjimą suformuluoti patenkinimą gyvenimo pasakojimą ir laimės jausmo trūkumą (Bourdieu 1999; Charlesworth 2000 ir 2005). Kita vertus, egzistuoja subjektų, kurie buvimą neatpažįstamam ar nepripažįstamam nelaiko grėsme savo vyriškumui ir didžiuojasi autsaiderio statusu. Tačiau jų yra mažuma, nes nepripažinimas arba buvimas nenormatyviniu vyru daugeliu atvejų yra susijęs su menkesnėmis galimybėmis išgyventi ir fizinio bei kitokio smurto pavojumi.

Apibendrinant galima teigti, kad pripažinimo troškimas yra esmiškai susijęs su normatyvinio vyriško subjekto konstravimu. Siekdamas būti pripažintas, vyras orientuojasi į vyriškumo normų horizontą, kuris nustato, ar jis gali būti (ne)laikomas vertės vyru. Todėl reflektuojant vyriškumo ir socialinės atskirties santykį, būtina suvokti, kaip vyriškumo normų, kurias vyrai atgamina savo kasdienybėje, tvarumas arba kaitumas, gali koreguoti jų elgesio formas ir socialines pozicijas.

Metodologinės pastabos

Straipsnyje analizuojami 2013 m. balandį–rugpjūtį atlikti 18 pusiau struktūruotų interviu su jaunais 25–39 metų bedarbiais vyrais. Pasirinkta maksimaliai heterogeniška informantų grupė: beveik visi apklausti jauni vyrai buvo nevedę, dauguma neturėjo vaikų, pusė asmenų buvo įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą, visi buvo dirbę bent keliose darbo vietose, kai kurie – nelegalų trumpalaikį sezoninį darbą. Visų vyrų bedarbio stažas – daugiau nei 0,5 metų.

Interviu gairės buvo sudarytos iš dviejų klausimų blokų. Pirmasis blokas buvo skirtas išsiaiškinti informantų darbo ir gero gyvenimo suvokimą, jų pasitenkinimą gyvenimu ir laimės potyrį, nedarbo ir skirtingų emocijų santykį, darbo ir vyriškumo ryšį (t. y. socialinės atskirties mikrolygmens veiksnius). Kitu klausimų bloku siekta suvokti mezolygmens ir makrolygmens socialinės atskirties aspektus. Čia informantų buvo klausiama apie jų dalyvavimą bendruomenės gyvenime, socialinių ryšių palaikymą (bendravimą su kaimynais, šeimos nariais, artimaisiais), socialinį solidarumą ir įsitraukimą į kolektyvinę veiklą bei santykį su socialinės paramos institucijomis.

Kasdienio gyvenimo išpasakojimas pusiau struktūruotų interviu metu leido tyrėjui geriau įvertinti socialinę bedarbių vyrų patirtį, suvokti jų emocines nuostatas ir požiūrį į savo pačių padėtį. Kita vertus, klausantis žmogaus gyvenimo istorijos, girdima ne tik, kad jis pats kalba, bet ir tai, kaip socialinė patirtis jį išsako kaip subjektą (Butler 2004, 68), kuris yra pripažįstamas ar nepripažįstamas, matomas ar nematomas, protestuojantis ar susitaikantis su savo gyvenimo tikrove.

Siekiant užtikrinti informantų konfidencialumą jų vardai pakeisti. Straipsnyje informantų kalba netaisyta.

Vyriškumas ir socialinė atskirtis: darbas, (ne)pripažinimas ir toksiškas normatyvumas

Pagal savo požiūrį į vyriškumą, darbo vaidmenį ir šeiminio gyvenimo supratimą tyrime dalyvavusius vyrus galima skirstyti į dvi grupes. Šį skirstymą lėmė ir teorinėje diskusijoje pateiktos idėjos apie pripažinimą, normatyvumą ir vertės subjektus. Pirmą didžiausią grupę sudaro vyrai, sąlygiškai pavadinti „toksiškai normatyviais vyrais“. Dauguma šiai grupei priklausančių vyrų turėjo aukštąjį arba aukštesnį išsilavinimą, tačiau tarp jų buvo ir baigusiu tik vidurinę mokyklą. Antrą grupę, kuri ir gerokai mažesnė, galima pavadinti „akligatvio vyrais“. Jai priskirti daugiausia vidurinį išsilavinimą turintys bedarbiai vyrai, nors vienas informantas buvo baigęs universitetą. Be abejo, labai griežtai atskirti abiejų grupių neįmanoma, nes kai kurių informantų, priklausančių skirtingoms grupėms, nuomonės tam tikrais klausimais (pavyzdžiui, apie šeiminių gyvenimą ar partnerystę) buvo gana panašios.

Toksiškai normatyvūs vyrai:

„Vyrui gal yra svarbiau realizuoti save...“

Daugumai šios grupės informantų darbas – esminė jų vyriškosios tapatybės dalis, nes vyro pareiga – išlaikyti šeimą: pasak 29 metų vidurinį išsilavinimą turinčio Manto, tikri vyrai „išlaiko šeimą“. Jų nuomone, vyras privalo susirasti savo asmeninius interesus atitinkantį darbą, kuris garantuotų stabilias pajamas, ir rūpintis šeimos materialine gerove. Tradicinis šeimos maitintojo modelis šiems informantams yra savaime suprantamybė, kuri atrodo neginčijama. Pasak aukštąjį išsilavinimą turinčio 25 metų Motiejaus,

tuo tarpu vyras turi rūpintis ta materialine puse ir uždirbti pinigų reikia, o jeigu jis negali to padaryti, tai yra psichologiškai daug sunkiau, kad esi vyras „šeimos maitintojas“ ir aš neturiu pinigų ir negaliu to padaryti, o mane čia žinai, išlaiko, tai jiems yra psichologiškai sunkiau tiesiog...

Šiam informantui, kaip ir kitiems šios grupės vyrams, „atsakingas vyras“ buvo tikro vyro idealas: tai „išsilavinęs, mandagus, aa... turintis aaa... tikslą, kažkokių tai siekių gyvenime, visokių gyvenime, atsakingas už savo veiksmus, ir už savo gyvenimą ir nėra ten toksai plevėsa <...>“ (25 m. Motiejus). 27 metų Modesto, turinčio nebaigtą aukštąjį išsilavinimą, nuomone,

tikras vyras, nu, gal visų pirma man tai būtų tikras žmogus, ta prasme... Tai yra, būtų atsakingas individas, turbūt, darbštus žmogus, protingas, išsilavinimas <...> išsilavinęs, gerbiantis kitus <...> Nu, vat toks, manyčiau, būtų tikras vyras <...> Pridėčiau jo, tada, idealus tas vyras turėtų būti sveikas vyras, ta prasme. Fiziškai. Ir ir emociškai, be abejo. Tai man, mano tas idealas būtų, kad ne tai, kad žmogus būtų tobulas, bet jis kažkaip, nuolatos turi būti su savim dirbantis ir besistengiantis <...> ee, įveikti tas problemas, kurios

jam iškyla, ar yra primetamos. Kokios jos bebūtų, ar tai būtų su darbu susiję, ar su tais pačiais lyčių santykiais, ar ar tai būtų kažkokios vaikystės traumos <...>.

Beveik kiekvienas minėjo tokio vyro darbštumą, gebėjimą išlaikyti save ir pasirūpinti savo artimųjų gerove. Individualizmo ir konkurencingumo atmosferoje šios grupės vyrai stengiasi palaikyti vyriškos tapatybės, atspindinčios hegemoninio vyriškumo, siejamo su laisvosios rinkos, finansinės sėkmės ir perteklinio vartojimo idealais, iliuziją. Juos galima laikyti globalaus vyriškumo, besiremiančio neoliberalia politika ir nuostatomis, atstovais.

Šiems vyrams labai svarbu būti pripažintiems kaip efektyviems neoliberalios rinkos dalyviams, t. y. atitikti vyraujančias Lietuvos visuomenėje vyriškumo formas. Šis pripažinimas yra dialektiškai susijęs su saviverte ir savigarba. Dėl vyraujančio suvokimo, kad pagrindinė vyro prievolė – uždirbti ir išlaikyti šeimą, nedirbantys vyrai dažnai jaučiasi nepatogiai, nes negerai „sėdēt ant kito sprando, žinai. Kaip sakant, kaip išlaikytiniui. Kažkaip, nu, taip nefainai jauties“ (29 m. Mantas). Pasak 39 metų aukštąjį išsilavinimą turinčio Kajaus, bedarbis vyras gali jaustis ir psichologiškai sugniuždytas: „Aš manau, kad <...> na, aš kadangi truputį psichologijos domėjauisi, tai aš manau, kad tiesiog psichologiškai vyrą labiau gniuždo darbo neturėjimas.“ 29 metų Dovydo, baigusio universitetą, nuomone: „Aš šiaip manau, kad jeigu imt standartiškai, tai vėlgi, žiūrēt pagal tuos, žinai, maždaug, kas visuomenėj vyrauja, aš manau, kad vyrą labiau veikia [nedarbas]. Nes vyras pagal tą vat paveikslą standartinį turi, turi dirbt ir išlaikyt šeimą. Jeigu jis neturi darbo, tai jį tada labiau veikia. Kaip rodo tyrimai, atlikti užsienio šalyse, „apmokamas darbas ne tik suteikia pinigų pragyventi ir šeimai išlaikyti, bet ir pagerina savivertę ir suteikia ryšį su bendruomene“ (Cook 2009, 56). Todėl ilgesnį laiką nedalyvaudami darbo rinkoje, vyrai patiria frustraciją, menką savivertę, nerimą ir rezignaciją, nes jiems nesi-seka įgyvendinti normatyvinio vyriškumo. Jie jaučiasi praradę svarbiausią savo vyriškumo dalį ir neverti pagarbos. 27 metų Modestas, turinčio trumpalaikio nekvalifikuoto ir laikino kvalifikuoto darbo patirties, žodžiais,

nes nu vis tiek yra kažkaip sunku pripažint, kad tu esi vyras ir tu esi bedarbis. Tada jeigu esi vyras, tai automatiškai turi ten nuo <...> ką aš žinau, nuo paaughystes ten dirbt, ten būt milijonierius ir taip toliau, pagal tai kaip, nu, suprantama visuomenėj, kas yra sėkmingas vyras. Nu, tai tu ten turi būt milijonierius tada, tada būsi, ką aš žinau, gerai vertinamas.

Reflektuodami nedarbo, vyriškumo ir pripažinimo santykį, šiai grupei priklausantys bedarbiai vyrai suvokė, kad kaip bedarbiai jie nuvertinami ir nepripažįstami „vertės subjektais“ ir dėl nestabilios bei pesimistinės lietuviškos „pripažinimo ekonomikos“, kurioje vyrauja neigiamos emocijos ir atsainus požiūris į pilietį. Pasak 25 metų informanto Luko, turinčio aukštąjį išsilavinimą, čia kasdien girdimi „įvairūs absurdiniai pasisakymai iš valdžios atstovų, taip pat jokio užtikrintumo, kas bus rytoj“. Gyvenimas tokioje aplinkoje

nepadeda vyrams konstruoti savęs kaip gyvybingų ir pagarbos vertų subjektų. 25 metų Motiejus žodžiais,

vėlgi išėini į gatvę sakykim, matai žmonių žmonės susierzinę, nuliūdusiais veidais, suirzę. Tas tas tas ore toks tvyro negatyvumas, visame kame. Per televizorių realiai pozityvių žinių neišgirsi. Na jie svarsto tą sakykim seimas, ten ar vyriausybė svarsto aną. Ir visada dažniausiai tai būna neigiama žinia, vienaip ar kitaip kaip beversis.

Neigiamas požiūris į tikrovę kasdien, „yra brukimas per visur. Kiekvieną mielą dieną, kiekvieną tik pasitaikius akimirkai visur yra tas brukimas. Ir toks na labai labai stiprus, toks kaip specialiai daromas [poveikis]. Kam to reikia? Nes na automatiškai, paprasčiausiai psichologiškai tave veikia, tu pradedi tuo tikėt“.

Kita vertus, užsienio tyrimai apie jaunus bedarbius vyrus rodo, kad vis daugiau atsiranda tokių, kurie atmeta normatyvinio vyriškumo, grįsto darbine veikla, supratimą, teigdami, kad jie „ieško savęs“ ir nori dirbti darbą, kuris jiems keltų asmeninį pasitenkinimą ir būtų įdomus (Weil et al. 2005). Nemažai šiame tyrime dalyvavusių vyrų taip pat ieškojo darbo, kuriame galėtų save realizuoti, tačiau savo nuomonėmis patvirtino aiškius normatyviai apibrėžtus šeimos, reprodukcijos, saugumo, užtikrinto materialinio gyvenimo idealus. Dauguma manė, kad šis jų gyvenimo laikotarpis yra pereinamasis ir jis kada nors baigsis, todėl dabar juos persekiojanti įtampa ir nusivylimas nėra nepakeliami. 25 metų Motiejus sako: „Aš negalėčiau sakyti, kad kas nors čia mane diskriminuoja ir kad aš pats esu kažkoks toks nevykėlis didelis. Tiesiog, nu, aš suprantu, kad čia ne man vienam taip yra ir kad sunki ekonominė situacija ir nu daug kam yra sunku susirasti darbą ir kažką tokio. Tai bendra sudėtinga situacija darbo rinkoje galbūt.“ To paties informanto nuomone, tai, kad kol kas jis neturi šeimos, kurią reikia išlaikyti, ir yra atsakingas tik už save, jam padeda išgyventi ir išlikti optimistu.

Apibendrinant galima teigti, kad hegemoninio vyriškumo normos (darbas, stabilios pajamos, vyras kaip šeimos maitintojas etc.) veikia ir kaip socialinės galios forma, kurianti pripažįstamų vyriškų subjektų lauką, ir kaip aparatas, įtvirtinantis lyčių binarizmą (Butler 2004, 47). Šios grupės vyriški subjektai aiškiausiai patvirtina šį binarizmą, pagal kurį vyrai ir moterys vaidina skirtingus vaidmenis ypač šeimoje, o vyras yra pagrindinis šeimos maitintojas. 27 metų aukštąjį išsilavinimą turintis Tadas teigė: „Vyrui gal yra svarbiau realizuoti save. Iš tikrųjų aš galvoju, ne tik profesine prasme, kažkaip ir paskui vyrui tas labai [svarbu] <...>. Nu, jei nepavyksta kažkas tai, nu, kaip pasakyti, vyrui paskui tas labai atsiliepia, kaip sakyti, psichologiškai labai kerta.“ Pasak jo, moterys save gali realizuoti ir šeimoje, ne tik darbo rinkoje.

Kaip jau minėta, vyriškumo normos veikia ir kaip socialinės galios forma, kurianti pripažįstamų ir atpažįstamų vyriškų subjektų lauką. Darbas suteikia tikrovę vyriškiems subjektams, todėl nedarbas veikia kaip antinorma, kuri paverčia informantus „netikrais“ socialiai pažeidžiamais vyrais. Remiantis

anksčiau pateiktomis teorinėmis J. Butler ir A. Athanasiou (2013) bei B. Skeggs (2011) mintimis, matyti, kad šios grupės vyrai dalyvauja savo pačių priepaudos procese, susijusiame su galios, formuojančios juos kaip vertės vyrus, veikimu. Paradoksalu, kad šiuos vyrus formuojanti socialinė galia yra ir jų išgyvenamos socialinės atskirties variklis. Šios grupės informantai patiria stiprų socialinės atskirties pojūtį dėl to, kad yra gana aistringai prisirišę prie normatyvinio vyriškumo supratimo. Skirtingai negu antrosios „akligatvio vyrų“ grupės informantams, šiems vyrams gerokai svarbiau būti pripažintiems ir atpažintiems kaip efektyviems subjektams. Nors ir turėdami daugiau šansų nebūti socialiai atskirti dėl artimųjų ir draugų paramos bei pakankamai išplėtotų socialinių ryšių, šios grupės vyrai kaip tik patiria didesnę pripažinimo trūkumą ir jų socialinės atskirties pojūtis yra stipresnis. Todėl galima daryti išvadą, kad vyriškumas, prie kurio prisirišę šie individai, tampa iš dalies toksiškas – kad ir kiek stengtumeisi gyventi pagal nustatytas normas, bedarbio statusas išstumia tave į šių normų užribį ir daro gyvenimą kupiną neigiamų emocijų ir nepasitenkinimo.

Akligatvio vyrai: „Kitas gali įprast būt ir be darbo“

Antrajai mažesnei informantų grupei priklauso vyrai, kurių dauguma turi tik vidurinį išsilavinimą ir trumpalaikių nekvalifikuotų darbų patirties. Profesinių įgūdžių stoka trukdo jiems jaustis atsakingiems ar įsipareigojusiems aiškesnei ateities darbinės veiklos vizijai. Galima teigti, kad šiai grupei priklausantys vyrai nelaiko darbo esmine vyriškosios tapatybės dalimi ir kartu nesiekia (ar bent apsimeta, kad nesiekia) darbu patvirtinti savęs kaip vyriškų vertės subjektų. Daugumai iš jų darbas tėra tik priemonė būti vartotoju, nes ne darbas, o vartojimas – vyro statuso išraiška. Gebėjimas prasimanyti pinigų atsitiktiniais darbais padeda įrodyti savo vyriškumą. Sunkumai, kuriuos kelia nedarbas, išimtinai siejami su materialine gerove arba, pačių informantų žodžiais, pinigais. Vieni informantai teigė, kad gera gyventi tik tam, kas turi pinigų, nes jie visa ko matas. Kitų nuomone, jei turi pinigų, daugiau tau nieko ir nereikia. Pasak 26 metų Jurgio, turinčio trumpalaikio nekvalifikuoto nelegalaus ir legalaus darbo patirties: „Dirbi, gauni, ką nors šiaip nusiperki, ką nors sau, nu ir ko daugiau reikia?“ Jo nuomone, „<...> jei pinigų yra, tai daugiau nieko ir nereikia. Viskas“.

Paklaustas, kaip jį paveikė bedarbio statusas, 24 metų Renatas, turintis vidurinį išsilavinimą ir trumpalaikio laikino nekvalifikuoto (automobilių remontas) ir kvalifikuoto darbo (nakvynės namų vadybininkas) patirties, teigė, kad nedarbas apribojo jo vartojimo galimybes:

Tyrėjas: *O kaip tave asmeniškai, kaip vyrą, veikia bedarbystė?*

Informantas: *Puikiai. Aišku, pradžioj nelabai, žinai, linksma kai ten negali nei važiuot kažkur, cigarečių nusipirkt. Tai užknisa, aišku. Bet tai ką, pats kaltas [nusiųjuokia].*

Tyrėjas: *Tai, asmeniškai, tas bedarbystės faktorius yra blogas tiktais dėl to, kad jįsai riboja tavo galimybes kažkokias materialines?*

Informantas: *Jo. Taip, tiktais va. O šiaip tai gyventi tai netrukdo. [pauzė]
Labai jau taip kažkaip.*

Panašiai kalbėjo ir 26 metų Jurgis, daugiausia neoficialiai dirbęs žemos kvalifikacijos darbus: „Manęs nepaveikė. Aš jau toks. Manęs nepaveikė ir nepaveiks.“ Kiti informantai sakė, kad jiems visai gerai sekasi ir nedirbant legalaus darbo. Nedidelių pajamų jie gauna užsiimdami trumpalaikiais, kartais sezoniniais nelegaliais darbais. 29 metų Povilo, turinčio vidurinį išsilavinimą, žodžiais: „Vienas žmogus turi pastoviai dirbt, kitas gali įprast būt ir be darbo. Tai aš iš tų, kuris gali ir nedirbt.“ Ši gana atsainų požiūrį į darbą kaip vyriškosios tapatybės dominantę galima aiškinti tuo, kad darbai, kuriuos dauguma šios grupės informantų yra turėję, buvo menkai apmokami ir nesuteikė jiems nei finansinio stabilumo, nei socialinio pripažinimo. Ši vyrų grupė taip pat paneigia anksčiau atliktų tyrimų su bedarbiais vyrais išvadą apie tai, kad kuo žemesnė informantų profesinė kvalifikacija, tuo labiau jie orientuoti į tradicinę vyro kaip šeimos maitintojo normą (Weil et al. 2005, 111).

Visiems cituotiems vyrams nesugebėjimas būti pripažintu „tikru“ vyru nekėlė gėdos ir nepatogumo (arba galima manyti, kad interviu metu buvo mėginta sukurti iliuziją apie darbo nereikšmingumą jų gyvenime), bet skatino cinizmą visuotinai priimtino vyriškumo, kurį apibrėžia darbas, konkurencija ir finansinė sėkmė ir kurio tikimasi iš kiekvieno „tikro“ vyriško subjekto, atžvilgiu. Šie vyrai mėgino pateikti tyrėjui vyriškumą, nesuvaržytą šeimos, vaikų auginimo, vyro kaip šeimos maitintojo konvencijų. Šiuo požiūriu išskirtinė ir tam tikru mastu prieštaringa yra 32 metų Vytauto, turinčio aukštąjį išsilavinimą, nedirbančio jau ketverius metus, bet išgyvenančio iš santaupų, istorija. Praradęs darbą, jis išsiskyrė su žmona ir, pasak jo,

ir tada mąstymas kažkaip pasisuko į kitą pusę. Pradedi suprast, kad visi daiktai yra trumpalaikiai, viskas atsibosta iš esmės. Visa ką perki, nuvertėja greitai. Pavduodi arba atiduodi veltui. Tai gaunas, kad tu iškeiti laiką į pinigus, paskui nusiperki daiktą, o paskui tą daiktą išmeti. Tai tu sugadini, sakykim <...> du mėnesius dirbai, o daiktas išeina lauk. Du mėnesius išleidai niekur. Gyvenimo mėnesius.

Šis informantas teigė, kad tik nedirbdamas jis pasijuto „žmogum, nes tu gali daryt tai, ką nori, kas tau patinka. Kelies kada nori, gulies kada nori. Susitinki su draugais. Tu esi laisvas žmogus“. Dabar jis gyvenaš ne dėl kitų, o dėl savęs. Matyti, kad ir šiam informantui darbas nėra esminga vyriškumo patvirtinimo priemonė.

Skirtingai nei pirmosios grupės informantai, tik retas „aklįgalvio vyrų“ grupės atstovų laikė dabartinį savo gyvenimo laikotarpį pereinamuoju. Jie buvo pasiruošę gyvenimo pasikeitimams ir netikėtumams, tačiau nežinojo, kokį darbą norėtų dirbti ir kokia ateities vizija jiems būtų prieinamiausia. Pats darbas jiems atrodė sunkiai prognozuojamas „nuotykis“.

„Ką reiškia gyventi, kvėpuoti, mėginti mylėti kaip turinčiam nei iki galo paneigtą, nei visiškai pripažintą egzistenciją?“ – klausia J. Butler knygoje „Dekonstruojant lytį“ (Butler 2004, 58). Ar tai reiškia, kad nesi nei pripažintas, nei laikomas tikru, nei matomas, nei nematomas? Kad egzistuoji nuolatinėje pereinamojoje būsenoje arba „tarp“? O galbūt iš viso nesieki būti pripažintas?

Kaip jau anksčiau minėta, pripažinimas dialektiškai susijęs su saviverte ir apsisprendimu priimti vyriškąją tapatybę, kuri provokuotų arba kitų pagarbą, arba panieką. Slėpdamiesi po bravūriška poza daugelis šios grupės informantų atmetė pripažinimą kaip neaktualų. Vieniems, tokiems kaip 32 metų Vytautas, vyriškumo, siejamo su darbu, atmetimas reiškė naujai atrastą laivę ir pagerėjusią gyvenimo kokybę. Kitiems pripažinimas atrodė antraeilis dėl to, kad pagrindinis jų tikslas buvo materialiai išgyventi. 31 metų Ričardas, dirbantis ūkyje vien tik už nakvynę ir maistą, sakė, kad „<...> tiesiog galvoji kiekvieną dieną apie tai, kaip įsidarbinti. Tiesiog nori įsidarbinti dėl to, kad tu nori gauti kažkokį pinigą, iš ko gyvent. [paузė]. Vat aš dabar paskutintu metu galvoju kaip va įsidarbinčiau, dirbčiau, gaučiau pinigų, taupyčiau ir gal ką nors nusipirkčiau už kokia už 10 metų. Kokį kambariuką sau. Ar ten kokį namuką gal“.

Kodėl šie informantai pavadinti „akligatvio vyrais“? Pirmiausia dėl to, kad dažnai nelegalūs sezoniniai darbai ir aiškesnės ateities vizijos neturėjimas primena savotišką užsisklendimą, „užsibuvimą“ tame pačiame gyvenimo taške, kartais net savanorišką aklavietę. Šia prasme išskirtinė savo informatyvumu ir iliustratyvumu yra cituoto Ričardo gyvenimo istorija. Paauglystę praleidęs vaikų namuose, kurį laiką gyvenęs nakvynės namuose, o interviu metu jau aštuntus metus dirbantis ūkininkui už natūrinius mainus, šis 31 metų vyras kalbėjo, kad nėra patenkintas dabartiniu savo gyvenimu, norėtų jį pradėti iš naujo arba, jo žodžiais: „Aš noriu pradėti savo gyvenimą, dabar reik savo pradėti kurt <...>. Tiesiog buvo toks vat rytas, kai atsikėliau, pažiūrėjau į veidrodį, pagalvojau: „O ką aš dar čia veikiu?“ Tiek metų praėjęs prabudau ir pagalvojau: „O ką aš dar čia veikiu? O man ne laikas jau būtų kur nors kitur būt?“ Tačiau socialinės paramos tinklų pradėti kitokį gyvenimą jis neturi. Šiam informantui per sunku ieškoti darbo toliau nuo savo kaimo, nes jis net neturi lėšų nuvykti į darbo interviu. Vienintelis jo pragyvenimo šaltinis – 350 Lt socialinė išmoka. Tačiau akligatvį labiau simbolizuoja tai, kad tiek Ričardas, tiek kiti šios grupės vyrai labiau linkę pasikliauti svajonėmis nei ryžtingai veikti. Svajojimas yra savita išgyvenimo strategija:

Tyrėjas: *Ar šiuo metu turi kažkokių svajonių?*

Informantas: *Taip. Darbas, išsinuomot būstą ir išeit iš šito kaimo. [juokiasi]*

Tyrėjas: [juokiasi] *Ką labiausiai norėtum pakeist savo gyvenime?*

Informantas: *Susitvarkyt pilnai savo gyvenimą, kad man būtų gerai, negu dabar yra. Tiesiog aš noriu gyvent sau, o ne svetimiems žmonėms, kurie tave išnaudoja ir to nepripažįsta.*

Šių vyrų vyriškumas susijęs ne tiek su pripažinimu kiek su išgyvenimu arba, J. Butler terminologija tariant, „galimo gyventi gyvenimo“ siekiniu (Butler

2004). Kaip teigia A. Athanasiou, santykis tarp pripažinimo ir išgyvenimo yra visada melancholiškas dėl priklausomybės nuo socialinio normatyvumo. Skirtingos normatyvinės ir normalizuojančios galios operacijos, kuriomis ši mokslininkė laiko skurdą, rasizmą, heteronormatyvumą, etnocentrizmą ir kultūrinį pripažinimą, formuoja ir skirtingu mastu mums atseikėja išgyvenimo (Butler, Athanasiou 2013, 78–79). Todėl tik subjektas, kuris aiškiai artikuliuoja savo praradimus ir atskirtį, geba pareikšti apie savo egzistavimą socialiniame pasaulyje ir paversti jį apibrėžiančias skausmingas patirtis išgyvenimo strategijomis. Šito negalima pasakyti apie „akligatvio vyrus“, kurių svajonės tik dar labiau išryškina tai, kad pripažinimo ekonomikoje jie yra suvokiami kaip bevečiai subjektai, „susidedantys iš trūkumų ir spragų, tuštumos ir nepriteklaus, sentimentų talpyklos, darbo išteklių, negatyvios vertės, prie kurios negalima prisirišti ar kurios negalima kaupti“, ir dėl to galintys išseikvoti kitų vertę juos socialiai užkrėsdami (Skeggs 2011, 503).

Vyriškumo, apskritai lyčių, normos egzistuoja tik tol, kol jos įgyvendinamos socialinėmis praktikomis ir pakartotinai įtvirtinamos kasdieniais vyriško elgesio ritualais. Šiuo požiūriu informantų elgesys ir bravada prieštarauja visuotinai priimtam vyriškumui, kurio dominante yra apmokamas darbas. Todėl galima sakyti, kad „akligatvio vyrai“ mažiausiai prisirišę prie tradicinio vyriškumo, jie tarsi nereikalauja būti pripažinti kaip perspektyvūs vyriški subjektai. Ši vyrų grupė turi neapibrėžčiausią ir amorfiškiausią vyriškąją tapatybę. Dėl to analizuojant šiuos informantus daug aiškiau matyti, kad vyriškoji tapatybė, kurios iš jų reikalaujama, tėra tik, vartojant J. Butler terminologiją, fiktinis „galios / žinojimo režimų arba galios / diskurso“ gaminy (Butler 1990, xi).

Savo darbuose J. Butler (1990 ir 2004) kalba apie tai, kad praktikos, kurios apibrėžia mus kaip lytiškai diferencijuotus subjektus (pavyzdžiui, vyro darbas kaip jo tapatybės patvirtinimo praktika), taip pat suteikia galimybes joms priešintis ir veikti. Kitaip tariant, vyriškumo praktikos vienu metu ir varžo, ir įgalina subjektus. Todėl nedarbas daliai šios grupės informantų gali būti laikomas įgalinančia praktika, nes suteikia galimybę gyventi neįpareigojančią svajonių gyvenimą ir kartu priešintis hegemoninio vyriškumo normai jos nereflektuojant.

Tęsiant J. Butler mintis, įmanoma teigti, kad mus engianti ir kartu mus formuojanti galia glūdi ne už mūsų, o mumyse pačiuose. Ji sudaro mūsų egzistencijos pagrindą net ir tada, kai esame priklausomi nuo jos operacijų. Nors ir spausdama, prievartaudama ir valdydama mus, ši galia yra ir mūsų galimybių šaltinis, t. y. mūsų spausdamos šaltinis tampa kartu ir mūsų galimybės veikti stimulu (Butler 1997). Todėl atsisiukius prisirišimo prie vyriško vertės subjekto, kurį apibrėžia apmokamas darbas, normos, įmanoma atverti bedarbius vyrus marginalizuojančias galios operacijas ir mėginti kurti „skirtingus santykius, skirtingas dėmesio formas, skirtingus troškimus ir itin skirtingas vertės praktikas“ (Skeggs 2011, 507).

Apibendrinimas

Šiame straipsnyje bedarbių vyrų vyriškumo ir socialinės atskirties ryšys analizuotas naudojantis galios, vyriško vertės subjekto, normų ir pripažinimo kategorijomis. Šių vyrų socialinė atskirtis laikoma pripažinimo ekonomikos dalimi: kiekvienas vyriškas subjektas trokšta būti pripažintas ir įvertintas kaip gyvybingas šios ekonomikos veikėjas; jis patiria socialinę atskirtį, kai ši ekonomika jo neatpažįsta arba jis pats jaučiasi išstumtas iš jos apyvartos. Taip pat siekta parodyti, kad socialinės atskirties riziką patiriančių vyrų vyriškumas implikuoja lyčių normatyvumo, pripažinimo, afektyvaus prisirišimo prie kasdienių lytiškai diferencijuotų praktikų klausimus.

Galios operacijos, kurias aprašo J. Butler (1997 ir 2004), puikiai iliustruoja pirmai grupei priklausančių vyrų santykį su tradicinės vyriškosios tapatybės mechanizmais. Formuodamos priklausomybę, šios galios operacijos kuria aistringą prisirišimą prie tradicinių vyriškosios tapatybės kategorijų, nes kaip tik jos užtikrina pripažinimą. Stengdamiesi būti gyvybingais subjektais, šie vyrai geidžia pripažinimo, kuris yra ir jų priespaudos, ir kartu socialinės atskirties šaltinis. Jie palenkia save reguliuojančiai galiai siekdami būti apibrėžti hegemoninio vyriškumo normos. Paminėtina ir tai, kad pirmoji informatų grupė taip pat tiki, kad jų socialinė lokalizacija gali pasikeisti vien dėl to, kad darbas yra ne tik neišvengiamybė, bet ir gyvenimo malonumas, jų asmeninių ambicijų įgyvendinimo priemonė. Šie vyrai sunkiai išvaizduoja tikrovę, kurioje galėtų skleistis alternatyvaus vyriškumo projektai. Būti vyru jiems reikiama pirmiausia būti šeimos maitintoju, dirbančiu subjektu, kurio ekonominė sėkmė lemia ir patenkinimą asmeniniais santykiais. Šiems vyrams svarbiausia išlikti ištikimiems vyriškumo versijai, kuri leidžia palaikyti ir orumo, ir pripažinimo iliuziją. Šios grupės informantai lieka išsprauti į aiškius normatyviai apibrėžtus šeimos, reprodukcijos, saugumo, užtikrinto materialinio gyvenimo rėmus, nors pati tikrovė ir dabartinė jų padėtis tarsi ir prieštarauja jiems.

Tačiau, kaip rodo antrosios „akligatvio vyrų“ grupės atvejis, šis prisirišimas prie hegemoninio vyriškumo yra atsitiktinis, todėl kaitus ir nebūtinai toks aistringas. Dauguma šių informatų, turinčių tik vidurinį išsilavinimą ir atsitiktinio nelegalaus darbo patirtį, nėra prisirišę prie vyro kaip šeimos maitintojo vaidmens ir darbo kaip vyriškosios tapatybės šerdies. Šiems vyrams darbas – tik vartojimo poreikių patenkinimo garantas, todėl jie nekuria aiškesnių strategijų, kurios remtųsi pripažinimo troškimu. Nebūdami aistringai susisieję su vyriškumo norma, besiremiančia apmokamu darbu, savo bedarbio statusu jie kartu tarsi jai kenkia ir savotiškai ją denatūralizuoja. Nors ir dalyvaudami galios, kuri vienus vyriškus subjektus padaro vertingus, o kitus nuvertina, lauke, šie vyrai savo abejingumu apmokamu darbu parentai tapatybei iš dalies kvestionuoja vyraujančias lyčių normas, nors, be abejo, jų sąmoningai ir savirefleksyviai nedekonstruoja. „Akligatvio vyrams“ gerokai mažiau svarbi yra aplinkinių – artimųjų, draugų, pažįstamų, darbdavių – nuomonė apie juos, gal dėl to, kad

jų socialiniai ryšiai – laikini, sutrūkinėję, nepatvarūs. Be to, bedarbio statusas arba vienos iš esminių vyriškumo normų nesilaikymas dar labiau izoluoja šiuos informantus nuo juos supančių aplinkinių.

Kitas klausimas, kuris kyla analizuojant bedarbius vyrus, yra susijęs apskritai su pripažinimo normomis. Galbūt, kaip teigia J. Butler, „pripažinimas pats savaime nėra nedviprasmiška prekė, kad ir kaip desperatiškai siektume būti apdovanoti juo“, nes pripažinimo normos tarpusavio ryšiais susijusios su valstybe besiremiančiomis biopolitinėmis galios formomis (Butler, Athanasiou 2013, 82). Atrodytų, kad mes negalime egzistuoti be pripažinimo, tačiau pripažinimas dažnai naudojamas kontroliuoti ir reguliuoti mus bei mūsų gyvenimus. Todėl mąstant apie sudėtingą vyriškumo, pripažinimo, normatyvumo ir socialinės atskirties santykį, būtina persvarstyti, kokie vyriški subjektai vertinami viename ar kitame socialiniame lauke ir kaip pats jų (nu)vertinimas gali išjudinti nusistovėjusias lyčių normas, kurios savo ruožtu lemia socialinės atskirties ir izoliacijos patirtį.

Literatūra

- Adams, R., Savran, D., eds. 2002. *The Masculinity Studies Reader*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Archer, L., Pratt, S. D., Phillips, D. 2001. “Working-class Men’s Constructions of Masculinity and Negotiations of (Non)Participation in Higher Education.” *Gender and Education* 13 (4): 431–449.
- Bourdieu, P., et al., eds. 1999. *The Weight of the World: Social Suffering in the Contemporary Society*, trans. P. Parkhurst Ferguson et al. Stanford: Stanford University Press.
- Broude, G. J. 1990. “Protest Masculinity: A Further Look at the Causes and the Concept.” *Ethos* 18 (1): 103–122.
- Bučaitė-Vilkė, J. 2014. „Ar nedarbas riboja? Bendruomeniškumas, socialiniai paramos tinklai ir dalyvavimas viešajame gyvenime“. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 5 (2): 37–60.
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge.
- _____. 1997. *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford: Stanford University Press.
- _____. 2004. *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- _____. 2009. *Frames of War: When is Life Grievable?* London: Verso.
- Butler, J., Athanasiou, A. 2013. *Dispossession: The Performative in the Political*. Cambridge: Polity Press.
- Carrigan, T., Connell, R., Lee J. 1985. “Towards a New Sociology of Masculinity.” *Theory and Society* 14 (5): 551–604.
- Charlesworth, S. J. 2000. *A Phenomenology of Working Class Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 2005. “Understanding Social Suffering: A Phenomenological Approach to the Experience of Inequality.” *Journal of Community & Applied Social Psychology* 15: 296–312.

- Connell, R. 1987. *Gender and Power*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- _____. 2000. *The Men and the Boys*. Cambridge, UK: Polity.
- Cook, K. 2009. "Not Measuring Up: Low-Income Women Receiving Welfare Benefits." In *Theorizing Social Exclusion*, eds. A. Taket, B. R. Crisp et al., 55–67. New York: Routledge.
- Eurostat. 2013. Statistical database. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [žiūrėta 2014 09 18].
- Foucault, M. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*, ed. C. Gordon. New York: Pantheon Books.
- Hearn, J. 2001. "Men and Gender Equality: Resistance, Responsibilities and Reaching Out: Keynote Paper," 15–16 March 2001, Örebro, Sweden. Prieiga per internetą: http://www.iiav.nl/epublications/2001/men_and_gender_equality.pdf [žiūrėta 2014 09 18].
- Heron, C. 2006. "Boys Will Be Boys: Working-Class Masculinities in the Age of Mass Production." *International Labor and Working-Class History* 69 (1): 6–34.
- Jagger, G. 2008. *Judith Butler: Sexual Politics, Social Change and the Power of the Performative*. New York: Routledge.
- Kanopienė, V. 1998. *Moterų diskriminacija darbo rinkoje*. Vilnius: BSPB.
- _____. 1999. „Moterų ir vyrų galimybės darbo rinkoje“. *Feminizmas, visuomenė, kultūra* (straipsnių rinkinys), 68–79. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lietuvos statistikos departamentas 2014. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/> [žiūrėta 2014 05 15].
- Maslauskaitė, A. 2014. „Vienišos motinos, vartojimas ir socialinė atskirtis“. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 5 (2): 13–36.
- Maslauskaitė, A., Baublytė, M. 2012. *Skyrybų visuomenė. Ištuokų raida, veiksniai, pasekmės*. Vilnius: LSTC.
- McDonald, R. 1998. "Youth, Transitions and Social Exclusion: Some Issues for Youth Research in the UK." *Journal of Youth Studies* 1 (2): 163–177.
- _____. ed. 1997. *Youth, the 'Underclass' and Social Exclusion*. London: Routledge.
- Messerschmidt, J. 1993. *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualisation of Theory*. Lanham, MD: Rowan and Littlefield.
- _____. 1999. "Making Bodies Matter: Adolescent Masculinities, the Body, and Varieties of Violence." *Theoretical Criminology* 3 (2): 197–220.
- Piškinaitė-Kazlauskienė, L. 2001. „Lietuvos kalinių vyrų buitis ir bendravimas“. *Liaudies kultūra* 1: 28–35.
- Purvaneckas, A., Purvaneckienė, G. 2001. *Moteris Lietuvos visuomenėje*. Vilnius: Danielius.
- Purvaneckienė, G. 1999. *Prievarta prieš moteris: tyrimas*. Baltic Surveys, 1997–1998.
- Saraceno, C. 2001. "Social Exclusion, Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept." Paper presented at the conference *Social Exclusion and Children*, 3–4 May 2001 at the Institute for Child and Family Policy. Columbia: Columbia University. Prieiga per internetą: <http://www.childpolicyintl.org/publications/Saraceno.pdf> [žiūrėta 2014 04 08].
- Skeggs, B. 2004. *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- _____. 2011. "Imagining Personhood Differently: Person Value and Autonomist Working-Class Value Practices." *The Sociological Review* 59 (3): 496–513.

- Šėporaitytė, D., Tereškinas, A. 2008. "Physically Disabled Men in Lithuania: Between the Disability Disguise and Oppositional Masculinity." In *Gender Matters in the Baltics*, ed. I. Novikova, 383–402. Riga: Latvian University Press.
- Tamutienė, I. 2011. „Vyresnio amžiaus moterų patiriama prievarta ir sąsajos su jų gyvenimo kokybe Lietuvoje“. *Gerontologija* 12 (2): 97–103.
- _____. 2012. „Prievarta prieš vyresnio amžiaus moteris Lietuvoje: prievartos atskleidimo perspektyva“. *Visuomenės sveikata* 3 (58): 77–84.
- Tereškinas, A. 2004. „Konfliktinė hegemonija: žiniasklaida ir moterys Lietuvoje bei Europos Sąjungoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3: 65–78.
- _____. 2008. "Men on Paternity Leave in Lithuania: Challenging Hegemonic Masculinity." In *Gender Matters in the Baltics*, ed. I. Novikova, 403–417. Riga: Latvian University Press.
- _____. 2009. "Social Suffering, Post-Soviet Masculinities and Working-Class Men." *Socialiniai mokslai* 2 (64): 79–86.
- _____. 2010. "Men and Social Suffering in Contemporary Lithuania." *Anthropology of East Europe Review* 28 (1): 23–39. Prieiga per internetą: <http://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/view/652/745> [žiūrėta 2014 04 08].
- _____. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.
- _____. 2011a. "Sexuality, Social Marginalization and Wounded Masculinity." *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 2 (2): 37–54.
- _____. 2012. "Post-Soviet Masculinities, Shame, and the Archives of Social Suffering in Contemporary Lithuania." In *Women and Gender in Postwar Europe: from Cold War to European Union*, eds. J. Regulska, B. G. Smith, 194–211. New York: Routledge.
- _____. 2014. „Bedarbiai vyrai, geras gyvenimas ir socialinė atskirtis“. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 5 (2): 61–84.
- Tereškinas, A., Dryžaitė, I. 2009. „Darbininkai vyrai ir socialinis kentėjimas šiuolaikiniėje Lietuvoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 62–81.
- Tereškinas, A., Petkevičiūtė, R. 2013. „Gero gyvenimo fantazijos ir įkalintas vyriškumas: Alytaus pataisos namų atvejis“. *Lyčių studijos ir tyrimai* 11: 28–36.
- Weil, S. W., et al. 2005. *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe*. Aldershot: Ashgate.

Masculinity, (Mis)recognition and Social Exclusion of Young Unemployed Men

Summary

The article focuses on the relationship between young unemployed men's social exclusion, recognition and gender normativity. It argues that the desire for recognition is crucial in self-construction of male subjects. In order to become "real" men, they must be recognized as effective and viable subjects defined by the norm of employment and work. According to their attitudes towards masculinity, work and family, two groups of respondents were distinguished. The first biggest group called "men of toxic normativity" was passionately attached to the norm of hegemonic masculinity that enabled them to sustain the illusion of both respectability and recognition. However, this attachment

negatively affected their lives and deepened their sense of social exclusion and isolation despite the fact that the majority were university-educated and had well-developed networks of social support. The second group of the respondents called “impasse men” largely comprised of men with high school education and the experience of illegal temporary jobs did not regard work and breadwinner role as an essence of their male identity. They thought of work as merely a means of satisfying their consumer needs. Furthermore, these men did not construct any specific strategies of future employment. Paradoxically, their negligent attitude towards work and recognition enabled them to live a carefree life that resisted the overpowering norm of hegemonic masculinity and instead relied on dreaming about the uncertain future as a way of everyday survival. The research results suggest that by analyzing a complex relation between masculinity, recognition, normativity and social exclusion, it is necessary to rethink what kind of male subjects are recognized as valuable in specific social fields and how their (mis) recognition can deconstruct the established gender norms that affect men’s experiences of social exclusion and isolation.